

kustelunalyysin perinteessä, jossa kyseiset toiminnot on määritelty varsin tarkasti. Erilaisten näkökulmien yhdistäminen on kuitenkin pääosin hedelmällistä: keskustelunalyttinen metodi mahdollistaa aineiston käsittelyn uudella tarkkuuden tasolla, kun taas omaksumistutkimuksissa olennaisten taustatekijöiden huomioonotto tekee mahdolliseksi yksittäisten puhujaprofilien luomisen ja vertailun. Kalinin työ kokonaisuudessaan on vastaus hänen alussa esittämäänsä kysymykseen keskustelunalyysin käyttömahdollisuuksista: kyllä, keskustelunalyysi on käyttökelpoinen — vieläpä hyvin hedelmällinen — metodi kakoskielisen aineiston tutkimisessa. ■

SALLA KURHILA

Suomen kielen laitos, PL 25 (Franzenink. 13), 00014 Helsingin yliopisto
Sähköposti: *Salla.Kurhila@Helsinki.Fi*

LÄHTEET

- DREW, PAUL 1997: 'Open' class repair initiators in response to sequential sources of troubles in conversation. – *Journal of Pragmatics* 28 s. 69–101.
- HERITAGE, JOHN 1996 [1984]: Harold Garfinkel ja etnometodologia. Suomen-taneet Ilkka Arminen, Outi Paloposki, Anssi Peräkylä, Sanna Vehviläinen ja Soile Veijola. Gaudeamus, Helsinki.
- SACKS, HARVEY 1992 [1966]: *Lectures on conversation*. Toim. G. Jefferson. Blackwell, Oxford.
- SCHEGLOFF, E. – JEFFERSON, G. – SACKS, H 1977: The preference for self-correction in the organization of repair in conversation. – *Language* 53 s. 361–382.

KOULULAISTEN SANASTON KEHITTÄMISESTÄ JA SEN MITTAAMISESTA

Leena Saarela *Peruskoululaisten kirjoitelmien kehittyminen sanastotutkimuksen valossa*. Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 25. Oulun yliopisto, Oulu 1997. 210 s. ISBN 951-42-4491-5.

Lasten ja koululaisten sanaston kehittyminen on aina kiinnostanut kasvattajia ja tutkijoita eri kielialueilla. Sanaston määrän mittaaminen on osoittautunut ongelmalliseksi, eikä sanaston laadunkaan arviointiin saada helposti pitävää otetta. Jos lapsen tietyn ikävaiheen sanastoa on jo työläs hahmottaa, niin lapsen kehitystä seuraileva pitkittäistutkimus vaatii tutkijan paneutumista samaan ongelmaan yli vuosikymmeneksi. Sanaston osalta erityisenä vaikeutena on vielä se, että testitilanteissa annetut tehtävät pyrkivät yhdenmukaistamaan tutkittavien lasten tuotoksia ja vääristämään sanojen esiintymistaajuuksia »normaalim-

piin» viestintätilanteisiin verrattuna.

Leena Saarelan tutkimus »Peruskoululaisten kirjoitelmien kehittyminen sanastotutkimuksen valossa» käsittelee lasten peruskouluaikeista kirjoitelmien ja erityisesti niiden sanaston abstraktiotason kehittymistä ja sanaston aikuismaistumista. Tutkimus on monessa mielessä — siitä huolimatta, että se on aloitettu jo vuosia sitten — juuri nyt hyvinkin ajankohtainen. Lasten ja koululaisten kielen taitojen kehittyminen on meilläkin pitkään nähty tärkeäksi tutkimuksen kohteeksi. Muun muassa Oulussa on varsinaisen lapsenkielen seurantatutkimuksen ohella tehty runsaasti myös kouluikäi-

sen kehityksen tutkimusta, mikä selvästi näkyy Saarelankin tutkimuksen lähteistä. Suomen kielen kieliopin kouluopetus on maassamme parhaillaan murroksessa. Vuonna 1994 ilmestynyt mietintö »Kieli ja sen kieliopit» ohjailee parhaillaan oppikirjoja uusille urille. Tämänkin vuoksi on tärkeää, että koululaisten kielestä ja sen kehityksestä saadaan entistä täsmällisempää tietoa sekä opetusmateriaalien että menetelmien tueksi.

Tutkimuksensa alussa Saarela käy laajasti läpi eri kielistä tehtyä koululaisten kielen kehitystä käsittelevää kirjallisuutta, mikä on epäilemättä ollut välttämätöntä jo tutkimusaiheen rajaamiseksi ja -menetelmän kehittämiseksi. Kirjallisuudesta paljastuu runsaasti sellaisinaankin mielenkiintoisia tietoja koululaisten kielen kehittymisestä, mutta varsinkin vieraista kielistä tehdyistä tutkimuksista on vaikea löytää tuloksia, joita ilman kieltenvälistä kriittistä vertailua voisi soveltaa suomen kieleen tai perustaa niihin työn hypoteeseja ja teoriaa.

Varsinaisen teoreettisen ja käytännöllisen tutkimusmenetelmän pohjaksi Saarela onkin valinnut Pauli Saukkosen faktorianaalyysiin perustuvat tutkimukset kirjakielen tekstiominaisuuksia mittaavista kielellisistä kategorioista, jotka kimppuina luonnehtivat yleisempiä tekstuaalisia dimensioita, kuten analyyttisyyden – synteettisyyden; tarkkuuden ja varmuuden; prosessuaalisuuden/dynaamisyyden – statiivisuuden/staattisuuden sekä reaalisuuden – mentaalisuuden dimensioita aladimensioineen. Saarelan pitkittäistutkimuksen aineisto muodostuu 69 oululaisen peruskoululaisen kirjoitelmista. Tutkittavat oppilaat ovat syntyneet vuonna 1972, ja tutkimusaineiston muodostavat kirjoitelmat ovat 2., 4., 6. ja 8. luokalla tuotettuja. Tutkija toteaa tutkittavien oppilaiden määrän edustavuuden aiheuttamat ongelmat — erityisesti ns. Oulun otoksen ja poikien lukumäärä jää pieneksi, mistä joh-

tuvat rajoitukset tulosten tulkinnessa ja yleistämisessä on syytä pitää mielessä. Edelleen tutkittujen kirjoitelmien aiheet (»Aivan tavallinen päivä» ja »Näin aion viettää kesäni») johtavat ilmeiseen yksipuolisuuteen juuri sanaston laadun osalta. Kirjoitelmista saatu sanasto, joka sisältää erityisesti kotiin, kouluun ja päivän tapahtumien kuvailuun liittyvää ainesta, on suurimmaksi osaksi samaa kuin esimerkiksi Opettajan sanastokirjassa (Karvonen ym. 1970), joten oppilaiden sanaston käytön todellinen monipuolisuus ei tässä tutkimuksessa paljastu. Tämän vuoksi on onnistunut ratkaisu, että keskeisimpänä tutkimuskohtena ovatkin ne yleisemmät sanaston ominaisuudet, joita kehitysmittarilla saadaan esille. Tutkimustuloksia pyritään kylläkin laajentamaan sanaston lisäksi myös muille kuvaustasoille. Oppilaiden kehittymistä seurataan tutkimuksessa luokka-asteittain kirjoitelmien pituuksien, eri ilmaustasojen yksiköiden pituuksien, eri sanaluokkien frekvenssien ja tutkimusta varten kehitellyn seurantamittarin avulla. Seurantamittari käsittää abstraktiotason, joka sisältää edelleen alatasoina mentaalisuuden tason ja yleistävyyden tason, sekä asenne- ja tiheystasoa mittaavat osat. Aineistoa käsitellään useilla eri tilastollisilla menetelmillä (mm. erottelu- ja ryhmittelyanalyysit, diversiteetin mittaamisessa Shannonin entropia), joilla toisaalta pyritään osoittamaan sekä yksittäisten oppilaiden väliset että eri ryhmien erot (tytöt – pojat, hyvät oppilaat – keskiryhmän oppilaat – heikot oppilaat) ja joilla toisaalta pyritään kokoamaan yhteen kirjoittajaprofiililtaan samankaltaiset oppilaat. Koko joukon kehittymistä seurataan ja kuvataan erilaisin tunnusluvuin koko peruskoulun ajan.

Työssä käytetyt (esim. eri sanaluokkien ja niiden alaryhmien) luokittelut on otettu käyttöön valmiina aiemmista tutkimuksista. Ratkaisu on yhtäältä perusteltavissa, sillä

▷

näin tuloksia voidaan verrata suoraan useisiin kirjakielestä saatuihin kvantitatiivisiin tutkimustuloksiin. Kuitenkin monet ratkaisut vaikuttavat näin menetellen epäilyttävän »ongelmattomilta», sillä luokitteluissa aina esille tulevia rajauspulmia ei tässä juuri käsitellä. Samoin itse kehitysmittarin perustana olevien ns. Oulun korpuksista tehtyihin lukuisiin tutkimuksiin perustuvien dimensioiden esittely jää pinnalliseksi ja erityisesti työn tekijän oma pohdinta ohuiksi. Esimerkkinä mainittakoon sekä sanaluokkien että itse mittarin dimensioiden kuvauksessa eri merkityksissä esiintyvät työn kannalta keskeiset käsitteet *abstrakti* ja *konkreetti*. Myös moduksen ja muiden modaalisuuden ilmaisinten välinen syvempi pohdinta olisi tuonut tarkasteluun uusia näkökohtia. Sama ongelmattomuuden vaikutelma koskee myös useita tekstiesimerkkejä, joita tutkimuksessa on runsaastikin, mutta näitä konkreettisia yksittäisiä todisteita, itse kielen aineksia, olisi ollut suotavaa analysoida lingvistiseltä kannalta syvällisemmin kuin nyt on tehty.

Analyysinsa tulokset tekijä esittää taulukoina ja niihin liittyvinä kuvioina sekä tekstiselosteina. Eri sanaluokkiin kuuluvien sanojen suhteellisten osuuksien esittelystä syntyy jo verraten selkeä kuva oppilaiden yleisestä kehityssuunnasta, ja eri sanaluokkien käytön antamaa kuvaa tukevat erilaiset sanaston rakennetta kuvaavat indeksit. Eri indeksienkin antamiin tietoihin on kuitenkin syytä suhtautua kriittisesti. Esimerkiksi sangen yleisesti käytetty sanaston rikkautta mittaava ns. TTR-arvo on riippuvainen aineiston koosta (tässä tutkimuksessa kirjoitelmien pituudesta), mikä tutkimuksessa yhtäällä kyllä todetaan, mutta toisaalla kuitenkin saman indeksin perusteella esitetään suhteellisen varmoina päätelmiä eri oppilaiden sanaston laajenemisesta tai oppilaiden välisistä eroista (s. 85–87).

Tutkimuksen tuloksiltaan antoisin osa

alkaa sivulta 91, kun siirrytään mittaamaan sanaston abstraktiotason kehittymistä. Jos tuloksia tarkastellaan vain oppilaiden yleisen kehityksen suuntaa kuvaavina, ne eivät yllätä: oppilaat edistyvät kielellisesti ja ilmaisukeinot monipuolistuvat. Tutkimuksen olennaisimpia tuloksia onkin etsittävä tämän yleisen kehityslinjan sisältä: miten kehitys yksityiskohdittain etenee, miten pojat ja tytöt kehittyvät ryhminä, miten he kehittyvät yksilöinä ja millaisia kehittyjätyyppejä voidaan erottaa. Tutkimuksen perusteella voidaan päätellä, että kirjoitelmat (8. luokkaa lukuunottamatta) keskimäärin pitenevät, virkkeiden muodostamiskyky vakiintuu, sanasto monipuolistuu, saneiden pituus kasvaa, ilmaisuuden abstraktius lisääntyy ja ilmaisuus muutenkin aikuismaistuu. Eri sanaluokkiin kuuluvien sanojen käyttösuhteet muuttuvat sukupuoliryhmittäin. Kehitys ei kuitenkaan ole suoraviivaista, ei oppilas- eikä ryhmäkohtaisesti. Diversiteetti kasvaa luokittain vaikka ei sekään täysin säännönmukaisesti. Kuudennelta kahdeksannelle luokalle tultaessa näyttäisi useiden mitattujen ominaisuuksien kehitys suorastaan taantuvalta, vaikka tulokset yhteen koottuina kyllä osoittavat kahdeksaluokkalaisten olevan joukkona lähimpänä aikuismaista kirjoittamista. Lisäksi erot monilta osin tasoittuvat kahdeksannelle tultaessa. Koululaisista muodostuu erilaisia kehitysryhmiä:

1) Tytöt ja pojat erottuvat toisistaan sanaston rikkauten, tiheyden ja asennetason perusteella. Tytöt kehittyvät aikuismaisiksi kirjoittajiksi ennen poikia, mutta murrosiän jälkeen yksilöllisten erojen merkitys kasvaa sukupuolieroa voimakkaammaksi. Tytöt kehittyvät ryhmänä muidenkin tutkimusten perusteella poikia nopeammin. Saarelan tutkimuksessa pyritään myös etsimään tyttöjen ja poikien kirjoitelmien eroja selittäviä tekijöitä, ja tutkija esittääkin joukon eri sukupuolten kehitykseen liitty-

viä psyykkisiä ja fyysisiä eroja. Tältä osin selitys jää pintapuoliseksi, eikä käytetyn aineiston pohjalta ehkä kovin syvällistä selitystä voi odottaakaan. Toisaalta tutkijan omaan käytännön koulutyöhön pohjaavilla havainnoilla on tässä painoarvoa.

2) Oppilaista erottuu kolme pääasiallista kehitystyyppiä: a) »hyvät oppilaat» kehittyvät yhtenäisenä joukkona ja saavat hyvät loppupisteet, b) »keskiryhmän oppilaat» kehittyvät jonkin verran ja eriytymistä tapahtuu vasta kahdeksannella luokalla (ryhmä on alun alkaen keskimääräinen ja heterogeeninen) ja c) »heikoimmat oppilaat» eivät kehityspisteillä mitattuina edisty juuri lainkaan. Tutkimuksen mukaan melkoinen osa peruskoulun käyneistä ei siis saavuta kouluaikaanaan aikuismaisen kirjoittamisen tasoa, ja mielenkiintoinen oma tutkimusaiheensa olisikin selvittää, missä määrin ja miten kehitys kulkee peruskoulun jälkeen. Heikoin ryhmä on samalla melkoinen haaste peruskoulun äidinkielen opetukselle, kuten Saarela työssään toteaa. Ennen kokoavaa loppukatsausta tekijä pohdii keinoja, joilla sanaston kehittymistä voitaisiin opetuksessa tukea. Pohdinnat perustuvat sekä lähdetietoihin että tekijän omaan kokemukseen opetustyöstä.

Saarelan tutkimuksen keskeiset tulokset perustuvat pääosin työssä sovelletun kehitysmittarin antamiin tuloksiin ja niiden tulkintoihin. Tutkimus on muodollisesti huolellista työtä ja ulkoiset puutteet työn tulos-

ten esille saattamisen kannalta vähäiset. Tuloksista saadaan käyttökelpoista tukea äidinkielen opetuksen kehittämiseksi, vaikka niiden tulkinnassa on aineistosta aiheutuvien varausten lisäksi pidettävä mielessä, että tutkimus käsittelee vain rajallista osaa koko kirjoitelmista. Tulosten hyödynnettävyys lisääntyisi, jos samasta aineistosta olisi käytettävissä sanaston tutkimuksen lisäksi myös muiden kielen tasojen kuvaus.

Esittämistäni osin kriittisistäkin näkökohdista huolimatta Saarelan tutkimus on erittäin tervetullut lisä koululaisten kieltä ja sanastoa käsittelevään keskusteluun. Se on mielenkiintoinen yritys etsiä uusia kielen kehityksen mittausvälineitä. Se osoittaa, ettei oppilaiden kehitys ole suoraviivaista, ja asettaa kriittiseen valoon erityisesti monet poikien ja tyttöjen kehitystä koskevat yleistyksset. ■

ANTERO NIEMIKORPI

Vaasan yliopisto, Nykysuomen ja kääntämisen laitos, PL 700, 65101 Vaasa

Sähköposti: *Antero.Niemikorpi@uwasa.fi*

LÄHDE

KARVONEN, JUHANI – RÖMAN, KYLLIKKI – TAKALA, ANNIKA – YLINTALO, OIVA
1970: Opettajan sanastokirja. Gummerus, Jyväskylä.